

51. W polu herb biskupa. W otoku napis: „+ ANDREAS WRONKA EPI-SCOPUS TIT. VATARBENSIS”.
- Okragła podstawa tłoka wykonana jest z aluminium. Brak uchwytu. Średnica 40 mm; sygn. 179.
52. W polu herb biskupa.
- Aluminiowa płytką tłoka połączona jest z metalowym uchwytem. Wymiary: 27 × 22 mm, wys. 22 mm; sygn. 180.

BP WINCENTY URBAN

ZACHOWANE MONETY I MEDALE BISKUPÓW WROCŁAWSKICH W MUZEUM ARCHIDIECEZJALNYM WE WROCŁAWIU

Specjalny dział zbiorów Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu stanowią monety i medale biskupie, które gromadzono starannie przez dziesiątki lat*. Wprawdzie dział ten, jak i inne, zwłaszcza rzeźby gotyckiej, poniósł poważne szkody w okresie drugiej wojny światowej, szczególnie wśród

* Literatura pomocnicza

W. Braun: *Die Münzen und Medaillen der Bischöfe von Breslau*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, Bd 30: 1972, s. 1—33, Bd 31: 1973, s. 87—112; F. Friedensburg: *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd XII, Breslau 1887, Bd XIII, Breslau 1888; *Schlesische Geschichtsmünzen*, „Silesiaca”, Breslau 1898; *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, Bd XIX, Breslau 1899; *Zur älteren Geschichte der Münzstätte Breslau*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens”, Bd 36: 1901, H. 1, s. 91—100; *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*, *Ergänzungsband*, Breslau 1904; *Die Symbolik der Mittelalter-Münzen*, Berlin 1913; *Münzkunde und Geldgeschichte der Einzelstaaten des Mittelalters und der neueren Zeit*, München 1926; *Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931, M. Gumowski: *Moneta na Śląsku*, w: *Historia Śląska*, III, Kraków 1936, Tenze: *Monety, medale i pieczęcie Karola Ferdynanda Wazy*, „Wiad. numiz.”, r. 9: 1965, s. 23—45; T. Kałkowski: *Tysiąc lat monety polskiej*, Kraków 1965; R. Kiersnowski: *Wstęp do numizmatyki polskiej wieków średnich*, Warszawa 1964; J. Posvar: *Pieniądz denarowy i groszowy na Śląsku*, „Śl. Kwart. hist. Sobótka”, r. 22: 1967, nr 1/2; Tenze: *Rozwój prawa menniczego i mennictwa na Śląsku w pierwszej połowie XVII wieku*, „Śl. Kwart. hist. Sobótka”, r. 27: 1972, nr 4; H. Seger: *Eine Medaille auf Bonaventura Hahn*, w: *Darstellungen und Quellen zur schlesischen Geschichte*, III, Breslau 1907, s. 103—110; J. Smacka: *Dukaty Jana V Turzona, biskupa wrocławskiego*, „Rocz.

monet, ale zachował się w nim jeszcze szereg ważnych eksponatów, wśród których szczególniejsze niewątpliwie zaciekawienie historyka budzą monety i medale biskupów wrocławskich, polecających wybijać je dla upamiętnienia różnych wydarzeń doniosłych w życiu i rozwoju stosunków kościelno-religijnych.

Warto też zaznaczyć, że biskup wrocławski starał się bić własną monetę, która w myśl wydanego prawa mennicznego przez króla czeskiego, jako ówczesnego suwerena dzielnicy śląskiej, była „monetą prywatną”¹.

Dla zilustrowania omawianego zbioru podajemy tu przegląd zachowanych monet i medali według stanu z 1973 roku. Czynimy to w porządku chronologicznym, według rządów poszczególnych biskupów wrocławskich.

Jako pierwszego wymieniamy biskupa Henryka z Wierzbna (1302—1319). Zachowany zabytek numizmatyczny z jego czasów został wykonany w metalu. Na awersie przedstawiona jest postać w pełnej postawie biskupa, w szatach liturgicznych i w mitrze oraz z pastorałem w rękach. Widoczny jest napis: Vrati de Nica. Na rewersie wyrażony jest Baranek Boży i litery XNUS.

Z czasów biskupa Jana V Turzo (1506—1520) zachowały się trzy grosze, wybite w 1507 i 1508 roku. Na awersie jest herb i napis: Joannes Ep(iscop)us Vrati(slaviensis) 1508. Na rewersie jest głowa św. Jana Chrzciciela i herb z liliami². Poza wymienionymi z XVI wieku nie zachował się

Sztuki śl.”, r. 4: 1967; S. Suchodolski: *Mennictwo polskie w XI i XII wieku*, Wrocław 1973; J. A. Szwaagrzyk: *Pieniądz na ziemiach polskich X—XX w.*, Wrocław 1973; A. Więcek: *Monety i medale Wazów polskich bite dla księstwa nyskiego oraz opolsko-raciborskigo*, „Kwart. opol.”, r. 4: 1963, s. 37—50; Tenże: *Dzieje sztuki medalierskiej w Polsce*, Kraków 1972.

¹ J. Posvar: *Rozwój prawa mennicznego i mennictwa na Śląsku w pierwszej połowie XVII wieku*, „Śl. Kwart. hist. Sobótka”, r. 27: 1972, nr 4, s. 545.

² W. Braun: *Die Münzen und Medaillen der Bischöfe von Breslau*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, Bd 30: 1972, s. 1—33, Bd 31: 1973, s. 87—112. Biskup Jan Turzo (1506—1520), w myśl układu z 1505 roku, polecił wybić wiele groszy. Z jego też czasów pochodzi „szczególnie piękny medal wielkości talara”. A. Więcek (*Dzieje sztuki medalierskiej w Polsce*, Kraków 1972, s. 10) podaje, że najwcześniejszym medalem, we właściwym słowa tego znaczeniu, wydanym na ziemiach polskich jest między, srebrny, dwustronny krążek, wybity w roku 1508 na polecenie biskupa wrocławskiego Jana Turzona dla upamiętnienia pobytu króla Władysława II Jagiellończyka w stolicy księstwa kościelnego Nysie. Twórca tego medalu, dotąd nie znany, stanowiącego okaz arcyzradki, przekazał w swej spuściznie „dzieło noszące znamiona dwóch epok stylistycznych”, mianowicie gotyku i renesansu. Na awersie uwidocznił się herb rodziny Turzonów w postaci wspinającego się lwa i trzech róż na tarczy, mitry biskupiej i dwóch krzyżów pastorału oraz słowa: Joannes V Eps Vratislaviensis. Na rewersie znowu artysta uwydatnił postać św. Jana Chrzciciela z jagniątkiem, u jego podnóża tarczę z trzema liliami oraz w środku datę 1508. W otoku są słowa dewocyjne: Sancte Joannes Baptista succurre. Tenże biskup polecił w 1513 roku wybić dla biskupstwa wrocławskiego „die erste uns bekannte Goldmüze”. Żadna z nich nie podaje portretu biskupa Turzona, tylko patrona biskupstwa wrocławskiego, św. Jana Chrzciciela, zarazem patrona biskupiego oraz herb rodzinny (lew i trzy róże). Na awersie tegoż złotego dukata jest herb z infułą i napis: Johan(nes) Turzo Ep(iscop)us Vrat(islaviensis). Na rewersie jest św. Jan Chrzciciel z jagniątkiem i napis: Munus Caes. Maxi. M.D. XIII.

Na groszu srebrnym, wybitym z polecenia biskupa Jana V Turzo w 1506 roku, na awersie jest herb z lwem i trzema różami, data 1506 i napis: Joannes Ep(iscop)us Vrat(islaviensis), a na rewersie głowa św. Jana Chrzciciela, tarcza z trzema liliami i napisem: S. Baptista succurre.

Opisy te oraz fotografie medali i monet podaje dokładnie w cytowanym artykule Braun (s. 11, 25). Autor ten zestawia w pierwszej części swego artykułu, po

w Muzeum Archidiecezjalnym żaden medal lub moneta odnośnie tutejszych biskupów.

Dopiero wiek XVII jest pod tym względem bogatszy. I tak z czasów rządów w diecezji wrocławskiej arcyksięcia austriackiego Karola Habsburga (1608—1624) mamy siedem medali z lat 1614, 1615, 1617 i 1620. Awers ich przedstawia popiersie arcyksięcia w profilu prawej strony i napis: Car(olus) D(ei) G(ratia) Arc(hi)d(ux) Austri(ae). Na rewersie są słowa: Ep(iscop)us Bri(x(iensis) et Wrat(islaviensis) oraz data 1614, a na innych 1615, 1617, 1620.

Fryderyk kardynał Hessen (1671—1682) przyjął jako dewizę swego życia słowa: Pro Deo et Ecclesia. Hasło to zachodzi na zachowanych monetach z jego czasów³. Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu dysponuje krajcarami z lat 1679, 1680, 1681, 1682. Na awersie krajcara z 1680 i 1681 widnieje popiersie Fryderyka kardynała Hessena w profilu prawej strony z napisem: Frid. S. R. E. C. LAN. Hes. Ep. Wrat., a na rewersie jest orzeł i hasło: Pro Deo et Ecclesia. Zachował się też w tutejszych zbiorach jeden medal Fryderyka kardynała Hessena, mający na awersie jego popiersie w profilu prawej strony z napisem: Frid. S. R. E. Card. Diac. Princ. Land. Hassiae Eps Wratislavien., a na rewersie symbol Kościoła, z krzyżem w lewej ręce, z kielichem w prawej, spoczywa na lwie, napis: Pro Deo et Ecclesia⁴.

Z czasów rządów biskupa wrocławskiego, kurfirsta Franciszka Ludwika von Pfalz-Neuburga (1683—1732) zachowały się pewne monety z różnych lat, wybite w mosiądzu. Jedna z nich, mianowicie w roku 1684, przedstawia na awersie popiersie biskupa Franciszka Neuburga w profilu prawej strony z napisem: Franciscus Ludovicus Epis(copus) Wrat(islaviensis), a na rewersie posiada herb. Identyczne egzemplarze pochodzą z lat 1690, 1693, 1700. Moneta w wymiarze 25 mm, wartości 6 groszy z roku 1693, wykonana w metalu, na awersie posiada również popiersie Franciszka Ludwika Neuburga w profilu prawej strony z napisem: Franc(iscus) Ludovic(us) Ep(iscop)us Wrat(islaviensis), a na rewersie herb z napisem: Com(es) Palat(inatus). Moneta o średnicy 28 mm, o wartości 15 groszy, wykonana w metalu z datą 1694 roku, na awersie ma popiersie Franciszka Ludwika Neuburga w profilu prawej strony z napisem: Franc(iscus) Ludov(icus) D(ei) G(ratia) Episc(opus) Wrat(islaviensis), a na rewersie herb i napis: Com(es) Palat(inatus) Rhen(i) L(andgravius) P(rinceps).

raz pierwszy, wszystkie biskupie tłoczenia od założenia biskupstwa aż do roku 1624 z 52 reprodukcjami, przeważnie według najnowszych zdjęć. W drugiej części artykułu zestawia on te zabytki od biskupa Karola Ferdynanda Wazy (1625—1655) do Jerzego Kardynała Koppa (1887—1914).

Z dawniejszych autorów należy wymienić w tym względzie F. Friedensburg: *Die schlesischen Münzen des Mittelalters* (Mit 15 Tafeln in Lichtdruck) Breslau 1931. Podaje on (s. 1), że „Das Schlesiensche Museum für Kunstgewerbe und Alterthümer” we Wrocławiu posiadało „prawie pełny zbiór” (nahezu vollständige Sammlung) śląskich monet (ok. 15000 sztuk). Wśród nich wymienia talara biskupa Jana V Turzo (s. 3). Tenże autor podał informację o trzech zachowanych monetach z czasów biskupa Henryka z Wierzbna (s. 15).

³ F. Friedensburg u. H. Seger: *Schlesiens Münzen und Medaillen der neueren Zeit*, Breslau 1901. s. 46. Fryderyk kardynał von Hessen używał tytułatury „Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalis (lub Cardinalis Diaconus), Princeps, Landgravius Hassiae, Episcopus Wratislaviensis”. Jego herb przedstawiał krzyż joannicki oraz sześcioramienne gwiazdki z lwem. Pojawiające się na monetach Fryderyka Hessena skróty: LPH oznaczają „Wardeins Leonhard Paul Haller”. Por. F. Friedensburg: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, w: *Codex diplomaticus Silesiae*, XIX, Breslau 1899, s. 181.

⁴ Friedensburg — Seger: *Schlesiens Münzen*, s. 46, tabl. 31, nr 2696, 2703.

Tego rodzaju monet zachowuje się w zbiorze cztery. Jedna moneta tego samego opisu jest wykonana ze srebra. Jej średnica wynosi 24 mm.

Z czasów Franciszka Ludwika Neuburga zachowały się też dwa medale⁵. Jeden z nich ma na awersie następującą scenę. Widoczna jest częściowo kula ziemiska. Nad nią jest rozpięty orzeł, berło; na skrzydle orła siedzi młode orlątko, u góry jest widoczne oko Bożej Opatrzności. Napis brzmi: Firmamento Imperii. Na rewersie czytamy napis: Neonato tot votis et precibus Desiderato Austriae Archiduci Principi Austriae Felix Auspicio Publica Laetitia. A(nno) 1716 Ap(rilis) 13. F(elix) L(udovicus) C(omes) P(alatinatus) R(heni). Medal wykonany jest w metalu.

Drugi medal, wykonany w metalu, na awersie przedstawia popiersie Franciszka Ludwika w profilu prawej strony i napis: Fran(ciscus) Ludov(icus) D(ei) G(ratia) Arch(idux) Mog(untiae) S(acri) R(omani) I(mperii) Princeps EL(ector). Na rewersie tegoż medalu wyobrażono symbol Opatrzności Bożej. Niżej spoczywa lew na insygniach (mitra, koło, symbole świeckie), napis: Adiutor meus es Tu Domine oraz rok 1732. Średnica medalu wynosi 35 mm. Jako artysta podany jest Filip Krzysztof Becker⁶, słynny medalier wiedeński.

Następny biskup wrocławski, Filip hrabia Sinzendorf (1732—1747), reprezentowany jest w zbiorze przez jeden medal, wykonany z metalu, o średnicy 30 mm. Jego awers przedstawia popiersie biskupa w profilu prawej strony i ma napis: Phil(ippus) D(ei) G(ratia) S(anctae) R(omanae) E(cclesiae) Presb(iter) Card(inalis) de Sinzendorf. Jego rewers wyraża herb z kapeluszem kardynalskim i napis: Episcopus Wratislav(iensis) et Princeps. 1733. Jako artysta podany jest mistrz pod kryptonimem „B”. Może jest nim wspomniany już Becker.

Filip Gotard Schaffgotsch (1747—1795) ma w omawianym zbiorze dwa medale wykonane w metalu z lat 1753 i 1754. Artysta ich uwidoczniiony jest pod literą D. Jest nim najprawdopodobniej Maciej Donner z Wiednia, działający tamże w latach 1735—1767. Medale mają średnicę 40 mm i 32 mm⁷. Na awersie medalu z roku 1753 mamy popiersie biskupa Schaffgotscha w profilu prawej strony i napis: Phil(ippus) Gotthard(us) D(ei) Gr(atia) Pr(inceps) de Schaffgotsch, a na rewersie herb i napis: Episc(opus) Wratisl(aviensis) Pr(inceps) Niss(ensis) et Dux Grottcov(iensis). 1753.

Biskup Józef Chrystian Hohenlohe-Bartenstein (1795—1825) ma w naszym zbiorze jeden medal o średnicy 32 mm. Przedstawia on na awersie popiersie biskupa w profilu prawej strony i napis: Joseph D(ei) G(ratia) Prin(ceps) ab Hohenlohe Wald(enburg) Bart(enstein), a na rewersie ma herb i napis: Episcopus Wratisl(aviensis) Princ(eps) Niss(ensis) et Dux Grottcov(iensis). 1796⁸. Współczesny mu biskup sufragan wrocławski Antoni Ferdynand Rothkirch (1781—1805) ma również w zbiorze medal metalowy

⁵ Friedensburg: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, s. 182. Medale te były poświęcone „dem früh verstorbenen letzten männlichen Spross des Hauses Habsburg”.

⁶ Friedensburg: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, s. 182; Friedensburg — Seger, dz. cyt., tabl. 32, nr 2762; Braun: *Die Münzen*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte”, Bd 31: 1973, s. 95. Filip Krzysztof Becker (1675—1743) pochodził z Kolonclenji, w 1700 roku pracował w Pressburgu, w latach 1702—1743 w Wiedniu.

⁷ Friedensburg — Seger, dz. cyt., tabl. 33, nr 2780.

⁸ Friedensburg — Seger, dz. cyt., tabl. 33, nr 2790; Friedensburg (*Schlesiens neuere Münzgeschichte*, s. 184) zaznacza, że biskup Józef Hohenlohe był ostatnim biskupem wrocławskim, który wybił monetę pod swoim imieniem w 1796 roku, za zgodą ministra von Heintza.

średnicy 24 mm. Na jego awersie czytamy słowa: Antonius de Rothkirch Episcopus Paphensis Praeconisatus 25 Junii 1781, a na rewersie ma herb.

Biskup Emanuel Szymoński (1824—1832) ma w zbiorze cztery medale. Pierwszy z nich, wydany z okazji 50-lecia jego kapłaństwa, jest wykonany z metalu i posrebrzany, średnica jego wynosi 40 mm. Na jego awersie widnieje popiersie biskupa w profilu lewej strony i napis: Emanuel de Schimonski Princ(eps) Episc(opus) Vratislaviensis. Na rewersie jest napis: Antistiti Celsissimo Semisaecularis Sacerdotii solemn(itatem) Celebranti Devotissimum Capitulum D(ie) III. M(ensis) April(is) A(nno) 1825. G. P. Fecit⁹.

Podobne medale, zachowane w zbiorze w ilości dwóch, wykonane są z brązu.

Przy opisie czwartego medalu podano proveniencję: Vom Erzpriester Dittrich 13.10.(19)08.

Dwa medale odnoszą się do biskupa Józefa Knauera (1843—1844). Wykonano je w brązie. Średnica ich wynosi 42 mm. Na awersie podano popiersie biskupa Knauera w profilu lewej strony i napis: Josephus Knauer in mem(oriam) semisaecul(aris) Sacerdotii Festivitatibus D(ie) VII. M(ensis) Martii 1839. Rewers ma w otoku różę i napis: RVDSSMI PR. Arch.Prag.Per Com. Glac.Vic.For.Dec.Reg.Abb.Inf.Cons.Consist.Arch.Glac.Canonicus Dr Theol.Reg. Bor.Aqu.Rub.Ord.Equ.et Habelschw.Parochus.

Bogaciej przedstawia się spuścizna medalierska odnosząca się do biskupa Henryka Förstera (1853—1881). Medali tych liczymy siedem. Wybito je z okazji 50-lecia kapłaństwa Förstera. Średnica ich wynosi 42 mm. Wykonano je z metalu. Trzy z nich są pozłacane, a cztery posrebrzane¹⁰. Awers medalu ma popiersie biskupa Förstera w profilu prawej strony i napis: Henr(icus) Foerster Princ(eps) Episc(copus) Vratislaviensis. Na jego rewersie czytamy: Antistiti Celsissimo Semisaecularia Sacerdotii Solemnia Celebranti Devotissimus Clerus Vratislaviensis Die XVII Aprilis 1875. Medale wykonał artysta G. Bandnitzki.

Ks. Jerzy kardynał Kopp (1887—1914) ma w zbiorze kilka medali, odnoszących się do jego działalności, wykonanych z metalu o średnicy 38 mm, 30 mm i 24 mm. Pierwszy z nich o średnicy 38 mm ma na awersie popiersie kardynała Koppa w profilu prawej strony i napis: Georgius Card(inalis) Kopp Princeps Episcopus Vratislaviensis. Rewers ma ujęcie następującej sceny. Na tle panoramy katedry i kościoła św. Krzyża we Wrocławiu pokonuje smoka św. Jerzy na koniu. Napis głosi: Antistiti Dilectissimo Reconvalescenti Conventus Cath(olicorum) Germ(aniae) Gen(eralis) Wratislaviae). 1909. Takich medali mamy w zbiorze sześć. O średnicy 30 mm są 3 i 1 o średnicy 24 mm. Na awersie tych medali widnieje popiersie kardynała Koppa en face i napis: Dr Georg Kopp Fürstbischof Breslau, a na rewersie jest herb kardynała¹¹.

⁹ Friedensburg — Seger, dz. cyt., tabl. 33, nr 2791; Friedensburg: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, s. 184.

¹⁰ Friedensburg — Seger, dz. cyt., tabl. 33, nr 2792; Friedensburg: *Schlesiens neuere Münzgeschichte*, s. 184.

¹¹ Friedensburg (*Schlesien neuere Münzgeschichte*, s. 184) ocenił medale z roku 1893 jako „elende Stücke privater Mache zur Erinnerung an Georg Kopp”.

DE ASSERVATIS MONETIS ET MEDALIIS EPISCOPORUM WRATISLAVIENSIVM
IN ARCHIDIOECESANO MUSAEO WRATISLAVIAE

S u m m a r i u m

In hoc articulo tractatur de monetis et medaliis episcoporum Wratislaviensium incipiendo ab Henrico de Wirbna (1302—1319) usque ad Georgium cardinalem Kopp, mortuum in 1914 anno. Musealia haec gravioris momenti sunt pro scientia historiae ecclesiasticae et artis.